

5. Lapinskyi, V.V., & Demianenko, V.M. (2001). Pokrashchennia praktychnoho spriamuvannia fakhovoi pidhotovky uchytelia informatyky [Improving the practical orientation of professional training of computer science teachers]. Teoriia ta metodyka navchannia matematyky, fizyky, informatyky. Tom.3. Kryvyi Rih: Vydavn. viddil KDPU, 111–116. [in Ukrainian].
6. Pometun, O.I., & Pyrozhenko, L.V. (2004). Suchasnyi urok [A modern lesson]. Interaktyvni tekhnolohii navchannia: nauk. metod. posib. Kyiv: Vydavnytstvo «A.S.K.».
7. Teplytskyi, I.O. (2010). Elementy kompiuternoho modeliuvannia [Elements of computer modeling]: navch. posibnyk. Kryvyi Rih: KDPU. [in Ukrainian].
8. Hurzhii, A.M., Hurevych, R.S., Konoshevskiy, L.L., & Konoshevskiy, O.L. (zah. red.). (2017). Multymediini tekhnolohii ta zasoby navchannia [Multimedia technologies and teaching aids]: navchalnyi posibnyk. Vinnytsia : Nilan-LTD. [in Ukrainian].

УДК 376.091.33-056.264-053.4

Оксана Ткач,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри логопедії та спеціальних методик

tkach_oxana@kpnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-8387-8465>

Oksana Tkach,

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor
department of speech therapy and special methods

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
Україна, м. Кам'янець-Подільський, вул. Огієнка 61, 32300

Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko,
Ukraine, Kamianets-Podilskyi, str. 61 Ogienka, 32300

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ КОРЕКЦІЇ СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ СЛІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

USE OF THE METHOD OF CORRECTION OF THE SEMANTIC FIELDS OF WORDS IN PRESCHOOL CHILDREN WITH GENERAL SPEECH DEVELOPMENT

Анотація. Статтю присвячено опису методики корекції семантичних полів слів. Визначено її основні завдання, мовленнєвий матеріал та умови його використання.

Обґрунтовано принципи поділу матеріалу на освітні напрями та уточнено цілі цього вибору, визначено критерії підбору матеріалу (тематичний принцип, лінгвістичний, морфологічний, частотний, ієрархічний та ін.). Дані принципи дали змогу сформувати опорні групи лексики для дітей старшого дошкільного віку, враховуючи їх лінгвістичний досвід та вимоги програм для дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Описано три основні етапи здійснення корекційної програми, їх мету та напрями роботи. Це актуалізація вже існуючих знань дитини, розширення лексичного значення за рахунок накопичення нових слів та використання семантичних зв'язків для вбудовування їх в існуючі семантичні поля. Найважливішим виявився етап гармонізації, структуризації та реполяризації семантичних полів, де створювалися умови для самостійної побудови та видозміни семантичних полів, оскільки передбачав самостійну усвідомлену роботу дітей з підбору, обробки та використання інформації, отриманої з різних джерел та галузей знань, тобто формування вміння за власним вибором чи інструкцією трансформувати вже існуючі семантичні поля.

У статті подано перелік практичних завдань, що пропонувалися дітям на різних етапах корекції для індивідуальної та групової роботи. Діти працювали з готовими графічними структурами висловлювань та динамічними моделями. Для візуалізації процесу формування семантичних полів, окрім загальноприйнятих моделей (асоціативні ланцюжки), було запропоновано проєктивні моделі («калинове гроно», «сонячний годинник», «асоціативний куш» та «багатоступінчата піраміда»), які дали можливість вивчити кількісні та якісні характеристики семантичних полів.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, діти з порушеннями мовлення дошкільного віку, лексика, напрями корекційної роботи, структуризація, гармонізація, трансформація та реполяризація семантичних полів.

Abstract. The article is devoted to the description of the methods of correction of the semantic fields of words. We defined its main tasks, linguistic material and conditions of its use, substantiated the principles of the division of material into educational directions, specified the aims of this choice, defined the criteria for selecting the material (thematic principle, linguistic, morphological, frequency, hierarchical, etc.). These principles enabled us to form pivotal vocabulary groups for secondary school children, taking into account their linguistic experience and the curricula requirements for children with severe speech disorders.

We described three main stages of the implementation of the remedial program, their purpose and directions of work, namely, the actualization of the existing knowledge of the child, the expansion of the lexical meaning through the accumulation of new words and the use of semantic ties to integrate

them into existing semantic fields. The most critical and most important was the stage of harmonization, structuring and repolarization of semantic fields, in which conditions for independent construction and modification of semantic fields were created, as it provided for independent, competent work of children in selecting, processing and using the information obtained from different sources and branches of knowledge, as well as acquiring skills by one's own choice or instruction to transform existing semantic fields.

The article gives a list of practical tasks offered to children at different stages of remedy for individual and group work. Students worked with ready-made graphic structures of expressions and dynamic models. In order to visualize the process of forming semantic fields, in addition to the generally accepted models (associative chains), we proposed some projective models («the snowball tree cluster», «the sundial», «the associative bush», and the «multi-stage pyramid», which allowed to study quantitative and qualitative characteristics of semantic fields.

Key words: general underdevelopment of speech, children with speech disorders of preschool age, vocabulary, directions of corrective work, structuring, harmonization, transformation and repolarization of semantic fields.

Актуальність теми. Вимоги сьогодення орієнтують на виховання гнучкої, творчої особистості, конкурентоспроможної у світовому освітньому просторі, що є неможливим без досить високого рівня розвитку мовленнєвих здібностей. Семантичні поля слів є однією із центральних складових, що забезпечують розвиток цих здібностей, оскільки дають змогу всебічно оцінити отриману інформацію, кодувати та декодувати її так, щоб вона стала зрозумілою людям з різним мовленнєвим досвідом.

Аналіз історико-педагогічних джерел. Етапність формування семантичних полів слів, кількісне та якісне збагачення словника, засвоєння правил та усвідомлення закономірностей виникнення різних типів зв'язків були предметом дослідження Є. Соботович (2011), М. Шеремет (2012), С. Цейтліна (1997) та ін. Серед науковців, що працюють у галузі корекційної педагогіки, дослідження проводили Н. Кондратенко (2006), Ю. Коломієць (2014), І. Марченко (2008), О. Ревуцька (2012), В. Тарасун (2000), В. Тищенко (2000), Л. Трофименко (2007).

У той же час дослідження Ю. Коломієць (2014), Є. Соботович (2011), Л. Трофименко (2007) стосувалися вивчення впливу розширення меж смислової сторони мовлення на формування семантичних структур, а наукові праці В. Тарасун (2000), О. Ревуцької (2012) та Н. Кондратенко (2006) доводили вплив порушення пізнавальних процесів в дітей із загальним недорозвиненням мовлення на особливості засвоєння дітьми термінів, понять і розуміння текстів.

Мета дослідження – описати принципи та завдання корекційної методики, визначити напрями корекції та її основні складові.

Першочергово було визначено тематику та лексичний зміст корекційних занять. За основу взяли програми для дітей дошкільного віку «Соняшник», «Українське дошкілля», «Я пізнаю світ», що формують уявлення про людину та світ, у якому вона живе, мистецтвознавство, здоров'язберігаючі технології та програмно-методичного комплексу «Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ» Л. Трофименко (10: 136-164).

Для полегшення відбору та структуризації запропонованих тем на усіх етапах корекційної роботи було здійснено їх поділ за трьома основними освітніми напрями: природознавчий (природні явища та їх місце у житті людини), людинознавчий (фізичні та психічні характеристики, усвідомлення себе як особистості), та суспільствознавчий (взаємодія, відстоювання своїх думок та поглядів, формування національної та етнічної ідентифікації дитини у соціумі). Пропонувалися як вузькі (конкретні) теми, що були спрямовані на розвиток та структуризацію знань у межах одного освітнього напрямку (О.Ревуцька, 2012:109-111), так і узагальнюючі (О.Ткач, 2017: 272-274), що містили усі вищезгадані напрями та передусім були спрямовані на синхронізацію знань та розширення лексичних можливостей до їх вираження.

Природознавчий напрям представлено темами, що сприяють формуванню та уточненню природничих знань і умінь про предмети і речовини, що оточують людину, умови життя та різні явища. Спрямовані на поглиблення та уточнення знання про природні явища і місце у них людини, формування та поглиблення

знань про Всесвіт та довкілля, будову та ріст рослин, механізми пристосування до різних умов життя.

Людинознавчий напрям містив теми, що передбачали формування вмінь використовувати зразки народної творчості (міфи, легенди, казки, прислів'я, приказки) як власного народу, так і представників інших груп для розвитку таких особистісних якостей, як індивідуальність, особливість, ідентичність, відповідальність, гідність, совість, сором, відчуття провини, повага, допомога, чуйність. Завдання містили матеріал для визначення рівня усвідомлення вихованцями дошкільних закладів із переважно не різко вираженим загальним недорозвитком мовлення своїх психічних та фізичних характеристик (доброта, кмітливість, ввічливість, пунктуальність,...). Використовувалися завдання на пригадування народних звичаїв, обрядів та їх значення, легенд та історичних описів. Пропонувалися художні твори, що ілюструють турботу про рідних та природу.

Суспільствознавчий напрям представлено темами, що формують та уточнюють знання про фізичний розвиток людини, її рухову активність та активний відпочинок, види спорту, профілактику захворювань, правила безпеки на вулиці та вдома, поведінку в різних ситуаціях. Окремим напрямом представлено тематику сімейних та родинних відносин, формування на їх базі моральних та культурних цінностей (сімейні та національні традиції, свята) як окремої сім'ї, так і етнічної групи чи багатонаціонального суспільства. Завдання висвітлювали місце праці у житті людини, цінність людини у суспільстві, взаєморозуміння в сім'ї. Для цього на більшості проведених занять моделювалися ситуації спілкування з дітьми групи та друзями, допомога старшим і молодшим, слабким і немічним. Використання казок, легенд, художніх творів з прихованим змістом було спрямовано на вдосконалення знань дітей стосовно прав та свобод людини, розуміння культури українського народу. Окремі завдання стосувалися відображення взаємин людей в історичному та духовному контекстах, вирішенні конфліктних ситуацій, ситуації щоденного спілкування, спільних ігор та розваг.

Для вибору словникового складу тем ми використали статистичний (частотний) та тематичний принципи, що дало нам можливість до кожної з лексичних тем сформувавши опорні групи лексики. Словниковий матеріал ми згрупували за його віднесеністю до різних частин мови (іменники, дієслова, прикметники, прислівники), а також ввели образні словосполучення та порівняльні звороти. Для структурування слів у межах однієї лексичної теми використали ієрархічний принцип (від конкретного значення до поняття). Загалом, до кожної із лексичних тем нами було підібрано від 250 до 300 слів.

Для відбору мовленнєвого матеріалу враховувались такі критерії: лексична, граматична та синтаксична доступність матеріалу; приналежність до різних частин мови (основних та службових); відповідність програмам для дітей дошкільного віку із ЗНМ (на основі програмно-методичного комплексу Л. Трофименко (2004) визначених вікових категорій; досить висока частотність їх вживання у повсякденному житті та на корекційних заняттях; значущість слова для реалізації корекційно-виховної мети; провідна роль запропонованих слів у розумінні визначених нами завдань.

Для реалізації корекційної програми було виділено три основні етапи здійснення програми. Для зручності подаємо їх у таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Напрями корекційної роботи з розвитку та вдосконалення семантичних полів слів

Назва етапу	Корекційна мета	Напрями корекційної роботи
I етап – орієнтувальний (актуалізації набутих знань)	– актуалізувати словниковий запас з даної лексичної теми, користуючись літературними джерелами, аудіо– та відеоматеріалами; – стимулювати використання в активному та писемному мовленні різних типів семантичних зв'язків з допомогою схем-малюнків, ілюстрацій, та на матеріалі різних типів асоціацій.	– включення в систему лексичних зв'язків; – актуалізація знань за допомогою спрямованих асоціацій; – актуалізація знань за допомогою вільних асоціацій.
II етап - накопичувальний (накопичення, розширення та синхронізації)	– накопичувати лексичний запас відповідно до запропонованих лексичних тем; – формувати вміння використовувати різні типи	– накопичення компонентів семантичного поля у словнику учнів; – засвоєння готових схем та моделей побудови висловлювань; – самостійне формування однотипних та

семантичних полів)	семантичних зв'язків в усному та писемному мовленні; – розширювати лексичні можливості стосовно всіх компонентів семантичного поля; – формувати вміння синхронізувати знання з різних предметів та використовувати їх у характеристиці різних об'єктів та суб'єктів оточуючого середовища.	багатокомпонентних висловлювань; – поширення самостійних висловлювань через сприймання нової інформації (друкованої, аудіо-, відеоінформації з мовленнєвим і без мовленнєвого супроводу); – стимуляція парадигматичних та синтагматичних зв'язків в усному та писемному мовленні (за схемами, моделями та самостійно); – формування поширених висловлювань з використанням синтагматичних та епідигматичних типів зв'язків; – синхронізація навчальної інформації з досвідом дитини; – формування вміння за самостійним вибором будувати висловлювання з використанням різних типів семантичних зв'язків.
III етап – гармонізації (структуризації семантичних полів)	– систематизація мовленнєвого досвіду через структурування семантичних полів; – розмежування семантичного ядра та периферії семантичного поля.	– систематизація компонентів семантичного поля; – синхронізація ядра та периферії семантичних полів (за лексичними темами); – формування вміння змінювати лексичне наповнення ядра та периферії семантичного поля; – відпрацювання вміння використовувати різні типи семантичних зв'язків за спеціально визначеними умовами і самостійним вибором.

Метою орієнтувального етапу була актуалізація набутих знань. Накопичувальний – етап зосередження уваги на розширенні словникового запасу, розширенні та синхронізації семантичних полів та засвоєнні основних моделей побудови висловлювань з використанням усіх типів семантичних зв'язків. Етап гармонізації, структуризації та реполяризації семантичних полів мав на меті сформувати в учнів середнього шкільного віку з ТПМ вміння самостійно створювати та видозмінювати семантичні поля, використовуючи інформацію, отриману з різних джерел та галузей знань, за власним вибором чи інструкцією трансформувати вже існуючі семантичні поля.

На першому етапі одночасно реалізовувалось кілька завдань. Зокрема, розширювалось лексичне наповнення семантичних полів за рахунок засвоєння нових слів, вивчення особливостей трансформації їх значення залежно від контексту їх використання. Було звернено увагу дітей дошкільного віку на послідовність використання слів при створенні різних типів семантичних зв'язків.

Для розвитку композиційних характеристик висловлювань, а саме для їх змістового наповнення, задіювалися когнітивні можливості для чіткої структуризації семантичних полів. Не менш важливим є формування у дітей різних моделей оцінювання та мовленнєвого обґрунтування своїх висловів. Водночас важливим був розвиток уміння поєднувати знання та мовленнєві терміни і використовувати логічну побудову умовисновків. Розвиток трансляційних можливостей мовлення дитини реалізовувався через розвиток емоційного, особистісного та етнокультурного компонентів у формуванні мовленнєвої сфери дитини в цілому та семантичних полів зокрема.

На другому етапі зацентовано увагу на накопиченні у словнику дитини різних частин мови за раніше означеними лексичними темами. Водночас створювалися умови для уточнення їх значеннєвого (лексичного) наповнення та використання не тільки окремих складових (слів різних частин мови), а і вміння прослідковувати та використовувати в активному мовленні різні мовленнєві явища, такі як багатозначність, синонімія, паронімія, омонімія та ін. Дуже важливою також була і синтаксична структуризація висловлювань, використання різних способів та форм поєднання слів між собою з подальшою кореляцією їх значень. Другим напрямом ми визначили розвиток референтних характеристик та композиційних можливостей семантичних полів, а саме: розвиток когнітивної та логічної складової, формування вміння визначати змістове наповнення слова чи вислову в конкретній ситуації та можливості до їх видозміни.

На третьому етапі був важливим розвиток трансляційних можливостей мовленнєвої системи у дітей з ЗНМ старшого дошкільного віку. Розвиток особистісного компоненту забезпечувався через використання позитивних якостей характеру та темпераменту дитини, особливостей функціонування центральної та периферійної нервової системи. Етнокультурний компонент забезпечувався глибшим пізнанням дитиною культурних та мовленнєвих традицій власного народу, засвоєнням зразків народної творчості та використанням цих елементів у власному мовленні. Водночас було використано уже сформовані культурно-етнічні особливості внутрішнього світу дитини та створені мовленнєві

еталони зразків мовлення рідних та близьких дитини. Емоційний компонент забезпечується використанням емоційно значущих ситуацій для дитини. Використанням принципу «через цікаве, знайоме та позитивне до нового і незнайомого».

Отже, в основу сформованої нами системи корекційних занять ми ввели дослідження Л. Трофименко (2004) про розвиток (розгортання) лексичної сфери, Н. Кондратенко (2006) про композиційну структуру семантичних полів за рахунок синтаксичного та когнітивного аспектів і О. Ткач (2017) про розвиток трансляційних можливостей полів через урахування впливу на їх формування особистісного, емоційного та етнокультурного чинників, що були вивчені Н. Гавриловою (2021).

Підбираючи завдання до кожного з етапів корекційної роботи, було враховано погляди провідних науковців (Н. Гаврилова (2021), Ю. Коломієць (2014), О. Ревуцька (2012).), що вказують на складність та багатогранність процесу формування семантичних полів слів.

Враховуючи визначені нами особливості структуризації та трансформації семантичних полів (О. Ткач (2017)) було підбрано *завдання*, що забезпечили б їх реалізацію на кожному з етапів корекційної роботи (табл. 2).

Таблиця 2

Перелік завдань, використаних на різних етапах корекційної роботи

Етап	Приблизні види завдань
I етап – орієнтувальний (актуалізації набутих знань)	<ul style="list-style-type: none"> – називання сюжетних та предметних зображень, нечітко зображених графічних стимулів; – аргументація власних та чужих висловлювань; – зміна структури та складових частин слова; – пояснення значення рідковживаних слів, слів-термінів та слів-понять; – використання з простих та розгорнутих планів висловлювань; – побудова простих та поширених речень за зразком, запропонованим словами чи визначеною послідовністю поєднання слів; – корекція деформованих текстів та аудіозаписів; – аргументація висловів за зразками чи власним вибором; – вивчення можливостей використання власного досвіду у формуванні суджень та стверджень; – переформатування відомих висловів шляхом включення у них власних суджень; – аналіз власних висловів; – зміна судження після повідомлення нової інформації; – вивчення зразків народної творчості, зразків пояснення ментального та морального аспекту чужих вчинків.

<p>II етап – накопичувальний (накопичення, розширення та синхронізації семантичних полів)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – накопичення лексичного матеріалу за визначеною тематикою (основні та службові частини мови); – уточнення значення нових та малознайомих слів; – виключення з готових наборів слів за лексичними темами зайвих компонентів; – формування текстів за окремими їх елементами та схемами висловлювань; – засвоєння алгоритмів різних висловлювань; – використання сюжетних та предметних зображень з деформованими текстами; – форматування композиційно незавершених висловлювань за готовими зразками та самостійно; – використання емоційно забарвлених зразків висловлювань як еталонів; – виконання завдання з описами емоційно нейтральних, позитивних та негативних переживань; – використанням зразків народної творчості за готовими схемами і самостійно.
<p>III етап – гармонізації (структуризації семантичних полів)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – побудова діалогічних та монологічних висловлювань за раніше засвоєними схемами та зразками; – використання тестових завдань та вправ на використання та вилучення зайвих слів з тематичних груп; – редагування деформованих текстів та висловлювань на слух.

Діти накопичували знання, переглядаючи невеликі презентації, максимально насичені лексикою відповідно до теми заняття, працювали з мальованими, відео- та аудіо- джерелами. Більшість завдань передбачала відтворення почутого чи пригаданого матеріалу за навідними запитаннями, сумісне виконання завдань усією групою чи невеликими підгрупами. Часто до завдань пропонувались зразки їх виконання чи демонструвався алгоритм виконання в усній формі, а діти самостійно виконували його в групах чи самостійно. Переважно виконання вправ передбачало використання простих непоширених речень з пропущеними чи невдало використаними елементами, які діти самостійно видозмінювали чи будували власні вислови. Окремі завдання містили деформовані схеми чи моделі мальованих висловлювань з розірваними та неточними судженнями, інформацією, яку раніше було запропоновано у презентаціях.

Під час реалізації накопичувального етапу завдання пропонувалися так, щоб скористатися вже актуалізованим чи розширити словник дітей за рахунок усіх основних та службових частин мови, створити умови для їх використання у власних висловлюваннях (формування компонентів мовлення). Ці ж завдання, але

з певними модифікаціями, було використано для розвитку трансформаційних та реполяризаційних характеристик семантичних полів. Майже усі завдання виконувались дитиною самостійно, з використанням дозованої допомоги дорослого та надання індивідуальних консультацій. На цьому етапі виконані завдання обговорювались у групі, діти вчилися визначати використані моделі висловлювань, аргументувати свій вибір, перефразувати, використовуючи нові умови виконання завдань.

На етапі гармонізації пропонувалися завдання для формування компонентних, композиційних та трансляційних можливостей усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Однак вони були комплексними і передбачали констатацію вміння використовувати усі частини мови, синтаксично правильно їх поєднувати. Увага зверталась на логічність побудови висловлювань, вміння розкрити суть чи характеристику природнього явища. Акцент у підборі завдань робився на втілення можливості висловлювати власні думки та ставлення до предметів чи явищ, окремих подій чи вчинків людей та інших істот. Констатовалося вміння висловити своє ставлення до ситуації та аргументувати його. Для реалізації цього етапу нами було розроблено не тільки вправи, а й тестові завдання з невеликою кількістю сюжетних, предметних зображень та інших графічних стимулів.

Вивчення семантичних полів слів через побудову простих, розгалужених та розміщених у різних проєкціях моделей (простий асоціативний ланцюжок, розгалужений, структурований по типу «калинового грона» та «сонячного годинника», у горизонтально-вертикальній проєкції «асоціативного куща» та пошаровому вивченні через побудову багатоступінчатої «піраміди») дав нам змогу оцінити результати використання методики.

Висновок. Застосування корекційної методики формування семантичних полів слів у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ, що відбувалося протягом 30 тижнів, дало можливість покращити загальні показники засвоєння навчального матеріалу, визначити типи труднощів, які виникають в учнів та сформулювати методичні рекомендації для вчителів-логопедів та вихователів логопедичних груп.

Визначено три типи труднощів, що спостерігалися у дітей з нерізко вираженим ЗНМ у процесі корекції, на які вказували специфічні помилки: емоційно-вольові (при зниженій мотиваційній готовності до співпраці, відсутності ініціативи у спілкуванні, не завжди адекватній реакції на похвалу та зауваження, недостатній усвідомленості потреби у розвитку комунікативних здібностей, зниженій працездатності), когнітивно-операційні (при труднощах переведення графічних стимулів у словесні реакції та, навпаки, випаданні чи частковому утримуванні елементів інструкції, неадекватному використанні засвоєних моделей побудови семантичних полів у роботі з деформованими, мозаїчно зруйнованими та частково створеними полями) та семантично-інформаційні (при низькій загальній обізнаності із запропонованих лексичних тем, помилковому трактуванні значення слова, труднощах виокремлення основних та підпорядкованих зв'язків у межах семантичних полів слів, орієнтації лише на один із запропонованих стимулів та ігноруванні значення інших, обмеженому розумінні різноплановості побудови семантичних полів). Оскільки кожен із типів порушень передбачає особливості обробки інформації у різних частинах кори головного мозку, було розроблено рекомендації щодо послідовності подачі мовленнєвого матеріалу, впливу на різні аналізаторні системи та деяку специфіку організації корекційного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилова, Н.С. (2021). Психологічна характеристика дітей з загальним недорозвитком мовлення з порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу. *Збірник наукових праць Кам'янець-Поділь. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: соціально-педагогічна – Кам'янець-Подільський. С. 181–185.*
2. Коломієць, Ю.В. (2014). Формування граматико-стилістичних умінь в учнів початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення: *дис. ... канд. пед. наук: 13.0003 / Національний педагогічний ун-т. ім. М.П. Драгоманова. Київ. 254 с.* <http://www.disslib.org/formuvannja-hramatyko-stylistychnykh-umin-v-uchniv-pochatkovykh-klasiv-iz-tjazhkyomy.html>

3. Коломієць, Ю.В. (2022). Нейропсихологічні засади формування мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006*. С. 384–393.

4. Кондратенко, Н.В. (2006). Організація семантичного поля тексту: текстовий та інтерпретаційний зміст. Київ: КНТ. 70 с.

5. Марченко, І.С. (2008). Формування творчого зв'язного мовлення у дошкільників із затримкою психічного розвитку: *дис. ... канд. пед. наук: 13.0003; Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова*. 244с. <http://w.dissert.com.ua/formuvannja-tvorchoho-zv-jaznoho-movlennja-u-doshkilnykiv-iz-zatrymkoju-psykhichnoho.html>

6. Ревуцька, О.В. (2012). Формування лексичних умінь та навичок в процесі словотвірної роботи у молодших школярів з тяжкими вадами мовлення (ТВМ). *Мови й культура народів Приазов'я: зб. наук. праць БДПУ (Мовознавство)*. – Бердянськ : БДПУ. С. 107–118.

7. Собонович, Е.Ф. (2011). Нарушение речевого развития у детей и пути их коррекции. Київ.: ЮДО. 204 с.

8. Тарасун, В.В. (2004). Логодидактика. Київ : Видавництво Національного педагогічного ун-ту ім. М.П. Драгоманова. 348 с.

9. Тищенко, В.В. (2005). Зміст інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. С. 129–141.

10. Трофименко, Л.І. (2004). Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення: *дис... канд. пед. наук: 13.00.03; Ін-т спец. педагогіки АПН України*. Київ. 196 с.

11. Ткач О.М. (2017). Структуризація і трансформація семантичних полів слів в онтогенезі. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць Кам'янець-Подільський: ПП. «Медобори-2006», С. 269–279*. <https://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/tkach-om-strukturizacija-i-transformacija-semantichnih-poliv-sliv-v-ontogenezi.html>

REFERENCES

1. Gavry`lova, N.S. (2011). Psy`xologichna karaktery`sty`ka ditej z zagal`ny`m nedorozvy`tkom movlennya z porushennyam piznaval`noyi sfery` kinety`chnogo ty`pu [Psychological characteristics of children with general underdevelopment of speech with a cognitive impairment of the kinetic type]. *Zbirny`k naukovy`x prac` Kam'yanecz`-Podil. nacz. un-tu im. Ivana Ogiyenka. Ser.: social`no-pedagogichna – Kam'yanecz`-Podil`s`kyj*. P. 181–185. [in Ukrainian].

2. Kolomiyecz`, Yu.V. (2014). Formuvannya gramaty`ko-sty`listy`chny`x umin` v uchniv pochatkovy`x klasiv iz tyazhky`my` porushennyamy` movlennya [Formation of grammatical and stylistic skills in elementary school students with severe speech disorders]: *dy`s. ... kand. pед. nauk:*

13.0003 / *Nacional'nyj pedagogichnyj un-t. im. M.P. Dragomanova. Kyiv. 254 s.*
<http://www.disslib.org/formuvannja-hramatyko-stylistychnykh-umin-v-uchniv-pochatkovykh-klasiv-iz-tjazhkymy.html> [in Ukrainian].

3. Kolomiyecz, Yu.V. (2012). *Nejropsy'xologichni zasady` formuvannya movlennya* [Neuropsychological principles of speech formation]. *Aktual'ni py'tannya korekciynoyi osvity` (pedagogichni nauky`)*. *Zbirny`k naukovy`x pracz` Kam'yanecz`-Podil's`kyj: PP Medobory`*. 2006. P. 384–393. [in Ukrainian].

4. Kondratenko, N.V. (2006). *Organizaciya semanty`chnogo polya tekstu: tekstovy`j ta interpretacijny`j zmist* [Organization of the semantic field of the text: textual and interpretive content]. Kyiv: KNT. 70 s. [in Ukrainian].

5. Marchenko, I.S. (2008). *Formuvannya tvorchoho zvyaznogo movlennya u doshkil'ny`kiv iz zatry`mkoyu psy`xichnogo rozvy`tku* [Formation of creative coherent speech in preschoolers with mental retardation]: *dy`s. ... kand. ped. nauk: 13.0003; Nacional'nyj pedagogichnyj un-t. im. M.P. Dragomanova. 244s.* <http://w.disser.com.ua/formuvannja-tvorchoho-zv-jaznoho-movlennja-u-doshkilnykiv-iz-zatrymkoju-psykhichnoho.html> [in Ukrainian].

6. Revucz`ka, O.V. (2012). *Formuvannya leksy`chny`x umin` ta navy`chok v procesi slovotvorchoyi roboty` u molodshy`x shkolyariv z tyazhky`my` vadamy` movlennya (TVM)* [Formation of lexical abilities and skills in the process of word-making work in younger schoolchildren with severe speech disorders (SSD)]. *Movy`j kul`tura narodiv Pry`azov'ya: zb. nauk. pracz` BDPI (Movoznavstvo). – Berdyans`k : BDPI. P. 107–118* [in Ukrainian].

7. Sobotovy`ch, E.F. (2011). *Narusheny`e rechevogo razvy`ty`ya u detej y` puty` y`x korrekcy`y`* [Speech development disorders in children and ways to correct them]. Kyiv: IODO. 204 s. [in Ukrainian].

8. Tarasun, V.V. (2004). *Logody`dakty`ka* [Logopedic didactics]. Kyiv: *Vy`davny`cztvo Nacional`nogo pedagogichnogo un-tu im. M.P. Dragomanova. 348 s.* [in Ukrainian].

9. Ty`shhenko, V.B. (2005). *Zmist intelektual`nogo komponenta movlennyevoyi diyal`nosti* [The content of the intellectual component of speech activity]. *Naukovy`j chasopy`s NPU imeni M.P. Dragomanova. S. 129–141.* [in Ukrainian].

10. Trofy`menko, L.I. (2004). *Formuvannya leksy`ko-gramaty`chnoyi storony` movlennya u ditej p'yatogo roku zhy`ttya iz zagal'ny`m nedorozvy`tkom movlennya* [Formation of the lexical-grammatical side of speech in children of the fifth year of life with general underdevelopment of speech]: *dy`s... kand. ped. nauk: 13.00.03; In-t specz. pedagogiky` APN Ukrayiny`. Kyiv. 196 s.* [in Ukrainian].

11. Tkach, O.M. (2017). *Struktury`zaciya i transformaciya semanty`chny`x poliv sliv v ontogenezi* [Structuring and transformation of semantic fields of words in ontogenesis]. *Aktual'ni*

py`tannya korekciynoyi osvity` (pedagogichni nauky`): zbirny`k naukovy`x pracz` Kam`yanecz`-Podil`s`ky`j: PP. «Medobory`-2006», R. 269–279. <https://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/tkach-om-strukturizacija-i-transformacija-semantichnih-poliv-sliv-v-ontogenezi.html> [in Ukrainian].

УДК 376-056.264:373.2.04

Світлана Федоренко,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри прикладної психології та логопедії
fedorenkosvit@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3321-6946>

Svitlana Fedorenko,

doctor of pedagogical sciences, professor,
professor of the department of applied psychology and speech therapy

Бердянський державний педагогічний університет,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69002

Berdyansk State Pedagogical University,
St.Zhukovsky, 66, Zaporizhzhia, Ukraine, 69002

Вікторія Погребняк,

аспірант кафедри логопедії та логопсихології
153_vika@ukr.net
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7188-3152>

Viktoriia Pohrebniak,

Postgraduate student of the department of speech therapy
and speech psychology

Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна
вулиця Пирогова, 9, Київ, 02000, Україна

Dragomanov Ukrainian State University
9, Pyrohova st., Kyiv, 02000, Ukraine

**ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ
ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ
ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**